

JENS OLAI JENSSEN
ELISABETH LØNNÅ

Katti Anker Møller
En biografi

KATTI ANKER
MØLLER

Jens Olai Jenssen
Elisabeth Lønnå

KATTI ANKER MØLLER

EN BIOGRAFI

PAX FORLAG A/S, OSLO 2021

© PAX FORLAG OSLO, 2021
OMSLAG: AKADEMISK PUBLISERING
TRYKK: SCANDBOOK, FALUN
PRINTED IN SWEDEN
ISBN: 978-82-530-4284-8

OMSLAG: AKADEMISK PUBLISERING

BOKEN ER UTGITT MED STØTTE FRA STIFTELSEN FRITT ORD
OG HAMAR KOMMUNE

FORFATTERNE HAR MOTTATT STØTTE FRA STIFTELSEN FRITT ORD

Innhold

Forord. Moderskapets frigjørelse 7

DEL 1. SAGATUN

Et tidsbilde. Ung, skarp og engasjert 15

1. Barndom 18
2. Hjem, skole og kamplass 28
  3. Hamar 41
4. Skoletid – læring for livet 55
  5. Et radikalt ungdomsliv 66
6. Duften av fransk kultur 77
7. Sagatun i bohemstrid 87
  8. Brytningstid 96
9. Kjærlighet og slektskap 111
10. Arven fra Sagatun 120

DEL 2. THORSØ

11. Herregårdsfrue 131
12. Stortingsmannsliv i Kristiania 143
  13. Et nytt århundre 155
14. En verdensarv, de Castbergske barnelover 168
15. Lobbyisme og moderskapets frigjørelse 179
  16. Barselhemutstillingen 189
17. Fødselspolitikk og prevensjon 198
18. Kvinnenes verdenskongress 207
19. Tilbake til Thorsø 219

Noter 229

Referanser 234

FORORD

Moderskapets frigjørelse

*Grunnlaget for all frihet er rådighet over egen kropp.
Det motsatte er en slaves tilstand.*

Katti Anker Møller

Rococosalen, Grand Hotel, mandag 18. januar 1915: Katti Anker Møller inntar talerstolen. Hun er 46 år, målbevisst og godt forberedt, men også preget av stundens alvor. Hun både gleder og gruer seg. Hendene skjelver, stemmen er svak. Manuset følges ordrett. Først litt fra straffelovens paragraf 245: «Kvinner som ved fordrivende midler eller på annen måte rettsstridig dreper sitt foster, eller medvirker hertil, straffes i dag med fengsel, inntil tre år.»

Husfruen fra Thorsø Herregård i Fredrikstad løfter blikket opp i den store salen, mot en himling dekorert med engler og fredsduer, med vegger i blåtonede farger dekket av store malerier. Rommet er opplyst av store, skinnende lysekroner denne dagen, da hun fremførte sitt foredrag om moderskapet for Kvindestemmeretsforeningens Club. Medlemmene i denne klubben kom fra samfunnets øverste sjikt, som Katti selv. Hun kjente de fleste av de fremmøtte, kvinnesaksforkjempere som Gina Krog, Randi Blehr, Betzy Kjelsberg og Ragna Nielsen. Katti hadde også invitert sin søster og svigerinne, Karen Castberg.

Hun fortsatte:

Straff for fosterfordrivelse var naturlig i gamle dager. Da var hustru og barn mannens eiendom; fosterfordrivelse var et inngrep i hans eiendomsområde. En slik oppfatning lar seg ikke lenger forene med den personlighetens frihet som er frukt av moderne kvinneemancipation.¹

Katti Anker Møller mener tiden er inne til å ta et oppgjør med samtidens holdninger til svangerskapsavbrytelse og den urett spesielt arbeiderkvinner blir utsatt for. Hun fastslår at de blir tråkket på, diskriminert og til tider fengslet:

Svangerskapsavbrytelser foregår i en målestokk som i tidligere tider, da bestemmelsen kom i stand, var ganske utenkelig. Det er overfladisk å tro at denne forandringen skyldes en slappere moral, en større nytelsestrang eller sans for et makelig og forlystelsessykt liv.²

«Høyere! Høyere! Høyere!». Kvinnene bakerst i den store salen får ikke med seg de kontroversielle og alvorlige ord som strømmer fra talerstolen. «Mye høyere!» roper flere av de ivrigste en gang til. De er vant til å spisse ørene når hun taler. Hun pleide å snakke lavt, men hever nå stemmen i håp om at den når alle: «Som menneske i et sivilisert samfunn vokste jeg opp med fornemmelsen av at herredømmet over mitt legeme er en rett ingen kan ta fra meg». Og med litt større kraft: «Kvinnene har nå tatt sin skjebne i sin egen hånd, og da fosteret er avhengig av henne, og hun har vunnet sin selvbestemmelsesrett, er makten og myndigheten over fosteret glidd over til moren selv».³

Katti Anker Møller var ingen karismatisk folketaler, heller forsiktig, saklig og argumenterende, skal vi tro journalist Halldis Stenhamar som opplevde henne på et møte i 1918: «Vi husker henne fra talerstolen blek og skjønn, som en marmorstatue med tunge øyelokk senket, mens hun følger det skrevne manuskript.»⁴

Talen «Moderskapets frigjørelse» fikk bred plass i boka *Virksomme ord. Politiske taler 1814–2005* av Anders Johansen og Jens E. Kjeldsen. Ved en feiring av Katti Anker Møller i 1968, hundre år etter hennes fødsel, framhevet helsedirektør Karl Evang foredraget som en imponerende enkeltprestasjon:

Det er utrolig at vi med all denne viten vi har i dag, finner alle vesentlige momenter tatt med. De er logisk bygget opp, i et

praktfullt klart og direkte språk, både av ren sterk følelse og samtidig helt saklig, en kombinasjon av intens innføling i disse kvinners fortvilte stilling og overbevisende klar argumentasjon.⁵

Vårt utdrag fra «Moderskapets frigjørelse» synliggjør hvor modig hun var i sin samtid, men viser også hvor aktuell og kontroversiell hennes kvinnepolitiske kamp fortsatt er. Kvinners og barns rettigheter, likestilling og likeverd framstår som kjerneverdier i vårt samfunn. Vi har fortsatt en vei å gå i kampen for et samfunn med like rettigheter for alle. Likevel: Nyhetsbildet fra verden rundt oss forteller om en annen og langt mer brutal virkelighet: Kvinner som kjemper for å komme ut av fattigdom, for å ha kontroll over sitt eget liv, rett til prevensjon og selvbestemt abort. Kvinnefrigjøring blir i mange land verden over møtt med religiøs og moralsk fordømmelse, innstramming av tilkjempede rettigheter og trakassering.

Samtidig er det viktig å være bevisst at verdiene som de nordiske velferdssamfunnene i dag preges av, ikke var medfødte eller vokste frem av seg selv. De er kjempet fram av ildsjeler som ville skape et nytt og rettferdig samfunn. Katti Anker Møllers innsats for mødre og barn, familieplanlegging, prevensjon og abort, ble særlig i konservative og kristelige kretser sett på som en trussel – mot både familien, hjemmet, ekteskapet og samfunnet.

Seksualopplysning og prevensjon var heftige stridssaker også i Norge til langt ut på 1970-tallet. Loven om selvbestemt abort ble vedtatt av Stortinget i 1978. Det er ikke lenge siden, og skaper fortsatt politisk strid. Det er umulig å tenke seg en slik lov i Norge uten den innsatsen Katti Anker Møller gjorde i sin tid.

Cathrine var hennes opprinnelige navn, senere fornorsket til Kathrine. Hun ble født i 1868 på Sagatun folkehøgskole i Hamar. Skolen hadde en kontroversiell åndelig og politisk innretning, med en radikal pedagogikk, drevet av foreldrene Mix og Herman Anker. Katti Anker Møllers tale om moderskapets frigjørelse var på mange måter en heder til moren, som døde kun 48 år gammel, utslitt etter ti barnefødsler. «Jeg sverget ved min mors kiste, at hun ikke hadde dødd forgjeves», fortalte hun senere, «ingen mødre skulle behøve lide som min mor.»⁶

Kathrine var 13 år gammel da hun fikk vite om prevensjon. Moren satte seg en dag på hennes sengekant og fortalte henne at «kvindene nu ikke mere er nødt til å få barn ustanselig. Det er midler til å hindre det. Jeg trodde først det var synd mot Gud, men jeg tror det ikke nu mer.»

Boka om Katti Anker Møller er en faktabasert historiefortelling. Vi, de to forfatterne, har samarbeidet tett om kilder og manus, men ut fra forskjellige ståsteder og med hver vår del av boka.

Del 1 handler om Katti Anker Møllers barndom og ungdomstid på Sagatun i Hamar; forholdet til egen slekt og familie, skolegang, vennekrets, utdanning og dannelsesreise i Frankrike. Sentralt står hennes forhold til moren Mix, men også kontakten hun fikk med ulike sosialradikale miljøer, samt forholdet til Johan Castberg og til sin fetter Kai Møller, som hun senere gifter seg med.

Del 2 handler Katti Anker Møllers liv på Thorsø Herregård i Fredrikstad og hennes mange initiativ til grunnleggende sosialpolitiske reformer. Hun kjempet for ugifte mødre og barn, mødrehygiene, prevensjon, seksualopplysning, barnebegrensning og i en kort periode også for legalisering av abort. Sentralt står også hennes innsats for de Castbergske barnelover som satte Norge på verdenskartet innen internasjonal barnerett.

Uten gode hjelpere ville ikke denne boka blitt til. Takk til Lise og Gustav Thorsø Mohr for utlån av unikt arkivmateriale fra Thorsø, og til Nasjonalbiblioteket for ypperlig service og tilgang til ulike samlinger, registrerte og uregistrerte brev og bilder. Takk til Allaug Wisth, Sara Li Stensrud og Marte Graff Jensen for lesing av råmanus og konkrete innspill til forbedringer, og til Jan Haug for research av bilder. Takk til Per-Øivind Sandberg for god veiledning inn i det lokalhistoriske landskap

Takk til Hamar kommune for økonomisk støtte til trykking, til stiftelsen Fritt Ord for midler til research og kjøp av bilder, og til Erik Jacobsen for forhåndsbestilling av bøker. Takk også til redaktøren på Pax Forlag for konstruktivt samarbeid gjennom hele bokprosjektet, og til andre i forlaget som har vært involvert.

MODERSKAPETS FRIGJØRELSE

En spesiell takk til våre ektefeller, Ellen Graff Jenssen og Robert Mikkelsen, for mental og praktisk støtte i arbeidet med boka. Deres innsats har vært av uvurderlig betydning.

Hamar/Fredrikstad, juni 2021
Jens Olai Jenssen
Elisabeth Lønnå